

A HELYNÉVGYŰJTÉS ELMÉLETE ÉS MÓDSZEREI

5. Az élőnyelvi gyűjtés

- **5.1. A terepmunka megszervezése**
- 5.1.1. Egyedül gyűjtünk vagy párban?
- 5.1.2. Egy vagy több adatközlővel készítsük-e az interjút?
- 5.1.3. Az interjú előkészítése
- **5.2. Az interjú megkezdése**
- 5.2.1. Bemutatkozás, a gyűjtés céljainak ismertetése
- 5.2.2. Az adatközlő személyes adatainak felvétele
- 5.2.3. A hangfelvételről
- 5.2.4. A település nevével kapcsolatos információk
- **5.3. A gyűjtés menete**
- 5.3.1. Az interjú általános jellemzése
- 5.3.2. Az interjú kérdései
- **5.4. A belterületi nevek gyűjtése**
- **5.5. A külterületi nevek gyűjtése**
- **5.6. Kutatásetikai kérdések**

5.1. A TEREPMUNKA MEGSZERVEZÉSE

- **5.1.1. Egyedül gyűjtsünk vagy párban?**

Kisebb településeken egyetlen kutató is sikerrel el tudja végezni a gyűjtést, nagyobb településeken, városokban azonban gyakran célszerű, hogy két vagy még több gyűjtő munkája révén állítsuk egybe a település helynévanyagát. Mindez előnyös lehet:

a területi megosztás lehetősége miatt

a különböző történeti források feldolgozása terén

lerövidül, és beláthatóbbá válik a munkafolyamat

magában a gyűjtési szituációban is számos előnnyel járhat

5.1. A TEREPMUNKA MEGSZERVEZÉSE

- **5.1.2. Egy vagy több adatközlővel készítsük-e az interjút?**

„az interjúkészítés módszere a leginkább alkalmas arra, hogy az adatközlőt beszélgetve a helynevek működését saját »élő« környezetükben vizsgálhassuk. Ugyan ez is mesterségesen generált beszédhelyzet, de pontosan megfogalmazott, jól feltett kérdések segítségével el lehet érni azt, hogy minél hitelesebb adatokhoz jussunk.” (2009).

egyéni és a csoportos interjúk

otthoni lakókörnyezet – a település közösségi terei

5.1. A TEREPMUNKA MEGSZERVEZÉSE

- **5.1.3. Az interjú előkészítése**
- Fel kell hívnunk a figyelmet az interjú időigényes voltára
- Tekintettel kell lennünk az adatközlő(k) aktuális állapotára

5.2. AZ INTERJÚ MEGKEZDÉSE

- **5.2.1. Bemutatkozás, a gyűjtés céljainak ismertetése**

„Ott vannak a nevek a térképen.”

„Nem kell azokat összegyűjteni, hiszen X.Y. már megírta a könyvében.”

„Nem nagyon vannak itt helynevek, csak néhány dűlőnek van neve a határban.”

- ki kell emelni, hogy egy kisebb településen is sok helynév van
- a teljes jelenkori helynévállomány sehol nincs leírva
- a település múltjának megismerésében az ottani helyneveknek nagy szerepe van
- bizonyos egyének szorosan kötődnek közösségükhöz, és ezáltal sok mindent tudnak róla

5.2. AZ INTERJÚ MEGKEZDÉSE

„Kijártam a határba, tanyán nőüttem fel, Csátóu szitibe. Pásztorkottam, düllőürül düllőüre ismerem. Ha én nem, akkor a puli vigyázott, ráírtem bámíszkonni. Utána elkerültem a Maukára, a Szárítóuho. Ott tizennígy ívet lehúsztam. Faraktam fakanalakat, osz gondóukottam. Rízben it jártam iskolába, meg min polgárőür megfordulok minden uccába.”

5.2. AZ INTERJÚ MEGKEZDÉSE

- **5.2.2. Az adatközlő személyes adatainak felvétele**

Hol végezte az iskoláit, járt-e középiskolába?

Volt-e katona, vagy más okból élt-e távol huzamosan a településtől?

Mi (volt) a foglalkozása?

Hol dolgozik/dolgozott: helyben vagy eljár(t) más településre?

Házastársa szintén helybeli-e?

Ha felnőtt gyerekei, unokái vannak, ők is helyben élnek-e? stb.

5.2. AZ INTERJÚ MEGKEZDÉSE

- **5.2.3. A hangfelvételről**
- az interjú során a gyűjtő ezáltal sokkal jobban tud a beszélgetésre figyelni
- a szöveget többször visszahallgatva tisztázhatjuk a nyelvjárási lejegyzés problematikus pontjait, illetve ebben szakember (témavezető, gyűjtési koordinátor) segítségét kérhetjük
- a gyűjteménybe fonetikus lejegyzésű szövegrészeket, magyarázatokat emelhetünk be, amit helyben igen nehéz lenne lejegyezni

5.2. AZ INTERJÚ MEGKEZDÉSE

- **5.2.4. A település nevével kapcsolatos információk**
- melyik névváltozat a leggyakoribb (*Kisújszállás, Kisúj; Dunaiújváros, Újváros, Dunaiúj, Dunaj* stb.)
- a településnevek helyben használatos helyragos formái (*Berettyóújfalun ~ Újfalun* vagy *Berettyóújfaluban ~ Újfaluban, Józsan* vagy *Józsában*)
- az *-i* melléknévképzős alakjai (*berettyóújfalui ~ újfalui* vagy *berettyóújfalusi ~ újfalusi, józsai* vagy *józsasi ~ józsási*)
- Rá kell kérdeznünk arra is, hogy tudják-e, honnan származik a település megnevezése, miért kaphatta az adott falu, város az általa viselt nevet? *Acsalag, Erk, Okány; Hajdúböszörmény, Nádudvar, Vasmegyer*
- a nagyobb térség, táj neve, ahol a település fekszik (a *Hegyközben*, a *Hajdúságban*)
- szomszéd települések nevei
- falucsúfolók

5.3. A GYŰJTÉS MENETE

- **5.3.1. Az interjú általános jellemzése**

Ez olyan szóbeli diskurzust jelent, mely a bennünket érdeklő információk megszerzése mellett egyben lehetőséget teremt arra is, hogy az adatközlők **saját megfogalmazásukban, szokásos nyelvi kontextusaikban** szerepeltetve közöljék a gyűjtőmunka szempontjából legfontosabb nyelvi elemeket, a helyneveket.

félig strukturált interjú: vannak kötelező részei, azaz olyan kérdések, pontok, amelyekre mindenképpen kitérünk; és emellett vannak spontán részei is, mivel az adatközlőkre bízunk, hogy bizonyos résztémákkal kapcsolatban mit osztanak meg a kérdezővel, illetve milyen további kitérőket tesznek a diskurzus során.

5.3. A GYŰJTÉS MENETE

- **5.3.2. Az interjú kérdései**
- az adatközlőkre vonatkozó szociológiai kérdések,
- a helynevekre vonatkozó fő kérdések,
- a helynevek jelöltjeire vonatkozó kiegészítő kérdések

5.3. A GYŰJTÉS MENETE

- **Szociológiai kérdéseknek** az adatközlők életkorára, lakhelyére, foglalkozására stb. vonatkozó kérdéseket nevezünk.
- A **fő kérdések** a kutatási téma legfontosabb elemeire vonatkoznak, azaz magukra a vizsgálat terepéül szolgáló település különböző helyeinek és objektumainak az elnevezéseire. Ezek a következők lehetnek:
 - Hogyan nevezik a települést?
A hivatalos neve mellett említik, nevezik-e más néven?
Hogyan hívják a település utcáit?
Mi a neve a határ északi oldalán fekvő földterületeknek?
Milyen más elnevezései vannak még ezeknek a területeknek?
Mi a neve a településen átfolyó pataknak?

5.3. A GYŰJTÉS MENETE

- A **kiegészítő kérdések** a kutatás központi témájához közvetve kapcsolódó részei a beszélgetéseknek.
- Milyen földterületek határolják ezt a dűlőt?
Főként mit termesztenek ezeken a földeken?
Kié volt régebben ez a szántóföld?
Kapcsolódik-e valamilyen történet ehhez a különös névhez?
Hova vezet a faluból ez az út?
Hol van a falu központja?

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

Hogyan hívják azt az utcát/településrészt, ahol most vagyunk?

A falunak/városnak mindig ezen a részén/ebben az utcájában lakott?

Hol laktak/laknak a szülei? Hol van a ház, ahol született/a gyerekkorát töltötte?

Hol lakik a rokonság?

Hogyan lehet eljutni innen a központba?

Hogyan jut el innen a piacra/a munkahelyére/a templomba? stb.

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

A hivatalos név mellett a helyiek használnak-e más megnevezés(eke)t akkor, amikor erről a helyről beszélnek?

Volt-e régen más neve is ennek az utcának?

Miért így hívják ezt a településrészt?

Kapcsolódik-e valamilyen történet/magyarázat ennek a résznek az elnevezéséhez?

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- középületek: pl. községháza, orvosi rendelő, templomok, imaházak, paplakok,
- kereskedelmi épületek: pl. boltok, kocsmák,
- gazdasági épületek: pl. gyárok, üzemek, malmok, mezőgazdasági telepek,
- közlekedéssel kapcsolatos épületek: pl. állomások, megállók, hidak,
- lakóépületek: pl. magánházak, bérházak, villák, nyaralók,
- kisebb építmények: pl. szobrok, emlékművek, keresztek.

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

Ezek **tulajdonnévi státus**ának megítélésére nincsenek általánosan alkalmazható kritériumok, szabályok, az ilyen megjelölések közszói vagy tulajdonnévi értékét legjobban a helyi nyelvhasználati szokások alapján tudjuk valamelyest valószínűsíteni.

Hasonló problémával a külterületi nevek körében is bőven találkozhatunk (pl. *Legelő, Delelő, Itatókút, Homokosgödör* stb.)

intézményt jelölő kifejezés (pl. *Járásbíróság, Városi Múzeum, Apolló mozi*) vajon tekinthető-e egyúttal helynévnek is

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- Hány templom/temető/bolt/kocsma/iskola van a faluban? Melyek ezek?
Melyek a településről kivezető utak?
Melyek a legnevezetesebb épületek a faluban?
- Hogyan viszonyulnak egymáshoz a falu különböző részein élő emberek?
A település temetői felekezetekhez tartoznak-e?
Régebben is erre használták az épületet?
Mikor állították fel az emlékművet? Szoktak ott ünnepeket tartani?

5.4. A BELTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

Régi fényképek, képeslapok

Erődfal. Mögötte a Görög katolikus templom.

Erődfal 2011: *Erődfal*, 1965: *Várfal*. — A Görög katolikus templomot körülvevő lőréses kerítésfal. Műemlék, a régi templomerőd maradványa. A templomerődöt 1611-től 1640-ig várfal védte, ennek egy oldala maradt fenn. A régészeti leletek alapján a 16. századból való lehet. — ANGYAL szerk. 2000: 305, IMRE 1965: 17. — T30-C3.

Étterem lásd *Nyári mulató*

Fábrica lásd *Dohánybevéltő*

5.5. A KÜLTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- **vonalszerű objektumok**, az utak, a vasútvonalak, a folyók lehetnek a főbb tájékozódási irányaink. A legcélszerűbb a belterületről a határba vezető utak mentén elkezdni a területek áttekintését. Ezt a munkát ilyen kérdésekkel segíthetjük:
 - Merre visznek a településről kivezető utak?
Hogy hívják az út/a vasút/a folyó jobb oldalán fekvő területeket?
Hogy hívják az út/a vasút/a folyó bal oldalán fekvő területeket?
Mely területek fekszenek közvetlenül az út/a vasút/a folyó mellett?
Melyek fekszenek távolabb ezektől?

5.5. A KÜLTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- A képzeletbeli határjárást követően a külterületi nevekre – a belterületen leírtaknak megfelelően – **a helyfajta alapján** is rákérdezhetünk
- Vannak-e a határban kutak?
Melyek a határban folyó patakok?
Hogyan hívják a településhez tartozó erdőket? stb.
- vizek: pl. folyóvizek, állóvizek, források, kutak,
- vízparti helyek: pl. partszakaszok, árterületek, gátak, töltések, mocsarak, lápok, nádasok,
- domborzati formák: pl. hegyek, dombok, völgyek, gödrök, szakadékok, barlangok, sziklák, egyenes és egyenetlen felszínű területek,
- határrészek: pl. szántóföldek, kertek, gyümölcsösök, rétek, kaszálók, legelők, erdők,
- külterületi építmények: pl. erdészházak, csárdák, bányaépületek, istállók, hodályok, pajták, géptelepek, dűlőutak, vasútvonalak, hidak, vadászlesek, őrtornyok, vadetető, mész- és szénégető kemencék, dögkutak stb.

5.5. A KÜLTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- A határban merre van/volt a családnak földje?
Hova járnak/jártak ki dolgozni?
Dolgoztak-e termelőszövetkezetben?
Mit termeltek az egyes területeken?
Hol vannak a legjobb földek a határban?
Van-e olyan rész a határban, ahova gyerekkorában különösen szívesen járt?
- Egy a határban folyó patak esetében például a következőkre kérdezhetünk rá:
hol ered,
mibe folyik bele,
van-e állandó/bőséges vize,
ömlenek-e bele más vizek,
van-e rajta híd,
működtet-e/működtetett-e valaha malmot? stb.

5.5. A KÜLTERÜLETI NEVEK GYŰJTÉSE

- **térképen történő lokalizálás**
- nyomtatott vagy online elérhető digitális térképek
- **pontos földrajzi koordináták**

5.6. KUTATÁSETIKAI KÉRDÉSEK

- Biztosítsuk az adatközlőket a diszkréciókról!
- Igazítsuk kérdéseinket az adatközlőhöz!
- Ne oktassuk ki az adatközlőket, és ne vitatkozzunk velük!
- Ne erőltessük a válaszadást!
- Hallgassuk meg az adatközlőket!
- Érezzük magunkat megtisztelve, hogy valaki ránk szánta az idejét!
- Ne ragaszkodjunk mindenáron az interjú lefolytatásához!